

LTSR AUKŠTŪJŲ MOKYKLŲ MOKSLO DARBAI
FILOSOFIJA, III, 1968MORALINIŲ SOCIALISTINĖS IDEOLOGIJOS PRINCIPŲ
METODOLOGINIAI PAGRINDAI

A. LOZURAITIS

Moralinis žmonių visuomeninių santykių normavimas yra bendro ideologinio visuomeninės būties atspindžio sudėtinė dalis. Dėl to jis klauso tų dėsnių, kurie būdingi ideologiniam procesui apłamai, o pastarojo ypatybes visais istorijos laikotarpiais sąlygoja visuomenės narių gamybinių santykių pobūdis.

Klasinėje-antagonistinėje visuomenėje objektyviai susiformavusius žmonių tarpusavio santykius galima apibūdinti dviem požiūriais. Visu pirma visuomeniniai santykiai čia yra materialiniai-daiktiniai santykiai. Tai reiškia, kad tų santykių kriterijus atskirų individų atžvilgiu yra kažkas išoriška, nepriklausoma nuo jų asmeninių savybių. Toks santykių pobūdis sudaro labai siaurus rėmus visuomeninei individo prigimčiai atsiskleisti. Faktiškai jo valios apsisprendimo laisvė apsiriboja asmeniniu gyvenimu; visuomeninę individo padėtį sąlygoja nuo jo valios nepriklausomi atsitiktiniai veiksniai. Pati visuomenės ekonominė santvarka iškyla prieš žmogų kaip jam svetima, jį valdanti jėga.

Kita žmonių visuomeninių santykių pusė yra visuomenės susiskirstymas klasėmis, žmogaus išnaudojimas kito žmogaus. Kaip tiesioginė darbo pasidalijimo pasekmė, viešpataujančiai klasei tenka malonumai, teisės, žmogaus vertingumas ir t. t. Kapitalizmas šį išnaudojamųjų „nužmoginimo“ procesą priveda iki galo. Mainų ir prekybos objektu tampa visa tai, kas, atrodo, negali susvetimėti — dorybė, meilė, įsitikinimai, žinojimas, sąžinė.¹ Visa tai pasidaro paprastas privatinės nuosavybės priedas. „Nuosavybė, — rašė Lafargas, — pastatė save į vietą žmogaus, kuris civilizuose valstybėse turi tik tokias teises, kokias jam duoda jo nuosavybė“.² Vadinasi, vienodai būdami išorinių gamybos sąlygų vergai, atskiri individai visuomenėje užima nevienodą padėtį, vieni gyvena kitų sąskaita. Visuomeninių santykių susvetimėjimas pasireiškia žmonių antagonizmu.

Toks ekonominių santykių pobūdis klasinėje-antagonistinėje visuomenėje yra objektyvi būtinybė. Dėl to iškyla reikalas klasiniams antagonizms visuomenėje priešpastatyti kitas jėgas, kurios tuos antagonizms slėptų ir švelintų. Dvasinė gamybinių santykių įtvirtinimo priemonė yra ideologija. Žmonių interesų ir tikslų bendrumą, kurio nėra pačioje visuomenėje, ji įneša iš šalies. Susvetimėję visuomeniniai santykiai sąlygoja susvetimėjusias visuomenines idėjas. Pačioje ideologijoje šis susvetimė-

¹ Zr. K. Marks ir Ф. Энгельс, Соч., т. 4, стр. 73. Здесь и далее произведения К. Маркса и Ф. Энгельса цитируются по 2-му изд.

² П. Лафарг, Происхождение идеи справедливости в книге «Марксизм и этика», изд. 2, Госиздат Украины, 1925, стр. 62.

jimas reiškiasi tuo, kad teorinis socialinio teisingumo principų pagrindimas iškreipia objektyvią tikrovę. Klasinis išnaudojimas čia paverčiamas teisingumo norma. Moralė šiuo atžvilgiu nesudaro išimties.

Moralinio normavimo srities išskyrimas iš ideologinio atspindėjimo aplamai yra sunkus, nes įvairios ideologinės normos yra persipynusios. Moralės specifiką galima apibūdinti tik santykiškai.

Prie moralės normų priskiriamos visų pirma tos, kurių vykdymas yra susijęs su paties individo valios apsisprendimu. Jeigu, pavyzdžiui, politinės ir teisinės normos klasinėje-antagonistinėje visuomenėje laikinai gali būti primestos prievarta, tai, aplamai imant, kitaip yra su moralės normomis. Jų laikomasi laisva valia, vadinasi, jos negali prieštarauti asmeniniams žmogaus įsitikinimams. Dėl to ryšys tarp moralinių principų ir juos atitinkančių normų, iš vienos pusės, ir jų teorinio pagrindimo — etinės teorijos, iš kitos pusės, čia, palyginus su kitomis visuomeninių santykių normavimo formomis, yra tampresnis ir labiau tiesioginis. Kaip teisingai nurodo čekų filosofas J. Engstas, „moralė yra betarpiškiausia žmogaus elgesio, turinčio svarbią reikšmę istorijos eigai, spyruoklė“.³

Tačiau ryšio tarp teorinio moralės principų pagrindimo ir moralinių normų nereikia supaprastinti. Kad žmogus pasielgtų tuo ar kitu būdu, vėnaip ar kitaip įvertintų kito elgesį, visai nėra būtinas sunkus minties darbas. Moralinių normų virtimas įpročiu yra individo visuomeninio auklėjimo sąlygotas dalykas.

Moralinis elgesio normavimas daugiausia liečia asmeninius žmonių santykius. Šis moralės bruožas, kaip jau buvo minėta, išplaukia iš ekonominių santykių pobūdžio klasinėje-antagonistinėje visuomenėje. Reikalas tas, kad individo veiklos, jo valios apsisprendimo galimybės čia yra labai siauros. Pats visuomeninių santykių turinys yra žmogui svetimas, jo nekontroliuojamas kaip objektyvus faktas, su kuriuo belieka skaitytis. Šią susvetimėjusią žmogaus visuomeninio gyvenimo sferą ideologiškai įtvirtina politinė-teisinė sąmonė su savo socialinio teisingumo principais ir jų teoriniu pagrindimu. Ji apriboja individo, veikiančio nepriklausomai nuo savo klasės, valios apsisprendimo sritį. Taigi valios nekontroliuojama sfera yra žmonių visuomeninių santykių pagrindai, kurie išplaukia iš esamos ekonominės formacijos esmės ir kurių nesilaikant neįmanomas tos formacijos gyvavimas. Būtinus visuomeninius santykius moralė tik objektyviai padaro taisykle, kuria individas vadovaujasi net pačiuose intymiausiuose savo poelgiuose. Politinės-teisinės normos, apribodamos individo veiklos, vadinasi, ir moralinio normavimo, sritį, sąlygoja moralinių principų pobūdį ir jo visuomeninę prasmę. Tuo būdu visuomeninių santykių turinys suderinamas su asmenine individų veikla.

Minėtas moralės požymis nėra absoliutus. Jau klasinėje-antagonistinėje visuomenėje moralinio normavimo sritis tam tikromis sąlygomis išsina iš asmeninės individo veiklos ribų. Tai pasakytina apie revoliucinio visuomeninių santykių kitimo epochas. Tada išnaudojamųjų klasių nariams išskyla visuomeninio pobūdžio problemos, ir dėl to moralė pakyla iki politikos lygio. Kaip individo valios apsisprendimas yra moralės dalykas, taip klasės valios apsisprendimas yra politikos dalykas. Vadinasi, tiktai veikdamas kaip revoliucinės klasės narys, t. y. per politiką, atskiras individas praplečia savo veiklos galimybių ratą. Dėl to kaip tik vadinamaisiais „vertybių perversinimo“ laikotarpiais moralės, kaip visuomeninių santykių reguliatoriaus, reikšmė žymiai išauga. Komunistinėje visuomenėje asmeninių individo santykių sritis jau apima visas visuomenės gyvenimo puses. Tai priklauso nuo to, kad, žmonėms paėmus savo kontrolę gamybi-

³ Я. Энгст, Некоторые проблемы научной этики, М., 1960, стр. 45.

nes jėgas, visuomeninių santykių reguliavimas tampa kiekvieno individo valios apsisprendimo dalyku. Dėl to moralė darosi pagrindine visuomeninių santykių ideologinio normavimo forma. „Pereinant į komunizmą, — sakoma naujojoje partijos Programoje, — vis labiau didėja dorovinių pradų vaidmuo visuomenės gyvenime, išsiplečia moralinio faktoriaus veikimo sfera ir atitinkamai mažėja administracinio žmonių santykių reguliavimo reikšmė“.⁴

Nepriklausomai nuo to, kokioje visuomenėje ir kokioje jos išsivystymo stadijoje moralė reiškiasi, jai būdingas vienas dalykas: ji normuoja individo elgesį sutinkamai su visuomenės vystymosi poreikiais. Žmogus yra visuomeninis padaras, ir objektyviai būtini visuomenės poreikiai jam yra privaloma elgesio norma. Tais atvejais, kai individo interesas susiduria su grupės, klasės, visuomenės, žodžiu, su kolektyvo interesu, moralė visuomet įteisina pastarąjį. Tai reiškia, kad visuomenė patyrimo keliu perduoda individui objektyviai būtinas jo egzistavimo sąlygas. Plechanovas šią aplinkybę vadina pagrindiniu moralės klausimu. „Dorovės pagrindą, — rašė jis, — sudaro ne *asmeninės laimės*, o *visumos*: genties, tautos, klasės, žmonių, *laimės* siekimas. Šis siekimas neturi nieko bendro su *egoizmu*. Priešingai, jis visuomet sponuoja didesnę ar mažesnę *pasiaukojimo* laipsnį“.⁵

Tačiau klasinė-antagonistinė visuomenė moralinį žmonių visuomeninių santykių normavimą labai sukomplikuoja. Atskiram individui pasidaro labai sunku klausyti savo sąžinės balso, vidinės abejonės, svyravimai ir kompromisai tampa įprastiniu dalyku. Kartu su tuo tiek dalyvis, tiek ir tyrinėtojas darosi nepajėgus įžvelgti tai, kad visuomeninis interesas yra tikrasis moralumo kriterijus. Tai paaiškinama tuo, kad „bendrasis“ interesas klasinėje-antagonistinėje visuomenėje suskyla į daugelį vienas kitam prieštaraujančių interesų. Stipriausiai šis suskilimas pasireiškia klasinių interesų, vadinasi, ir klasinių moralijų, susidūrimu.

Kai kuriuose marksistiniuose veikaluose šiek tiek supaprastintai aiškinamas klasinis moralės pobūdis antagonistinėje visuomenėje. Nurodoma, kad lygiai kaip klasiniai interesai čia yra diametraliai priešingi, taip ir antagonistinių klasių moralės neturinčios tarp savęs nieko bendro. Savo normų turiniu jos viena kitą paneigiančios. Tuo tarpu, kai viešpataujančios klasės moralė įtvirtinanti esamus gamybinius santykius, išnaudojamųjų moralė juos neigianti. Tokio aiškinimo tendencijų galima rasti kad ir aukščiau cituotoje Engsto knygoje.⁶

Panaši pažiūra, be abejo, turi savo racionalią pusę. Būtent, ji nukreipta prieš mėginimus klasinių prieštaravimų draskomoje visuomenėje surasti „bendražmogišką“, virš tų prieštaravimų stovinčią moralę. Kaip savo laiku yra pabrėžęs Engelsas, klasinėje visuomenėje moralė visuomet yra klasinė.⁷ Tačiau, akcentuojant šią moralės pusę, dažnai užmirštamas ekonominio visuomenės vystymosi sąlygotas moralės kitimo ir moralės pažangos pobūdis.

Visų pirma aukščiau minėtas požiūris išleidžia iš akių tai, kad klasinėje-antagonistinėje visuomenėje „bendrasis“, visuomeninis interesas — tai ne pusiau suskilęs interesas, antagonistinių interesų suma, o išimtinai viešpataujančios klasės interesas. Objektyvus ekonominis būtinumas kalba šios klasės naudai. Kartu tos išorinės gamybos sąlygos, kurios yra vienos klasės viešpatavimo sąlygos, yra būtinos visai visuomenei. Tuo pačiu ir tam tikroje visuomenėje įsigalėję moraliniai principai savo turiniu yra valdančios klasės principai. Taip ekonominis būtinumas išnaudojamųjų

⁴ Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programa, Vilnius, 1961, p. 95—96.

⁵ Г. В. Плеханов, Избранные философские произведения, т. I, 1956, стр. 493.

⁶ Зг. Я. Энгст, Некоторые проблемы..., стр. 87—95.

⁷ Зг. F. Engelsas, Anti-Diuringas, Vilnius, 1958, p. 81.

masių elgesiui uždeda naivaus tikėjimo viešpataujančios klasės ideologinių pažiūrų autoritetingumu antspaudą. Toks naivumas tam tikru mastu nesvetimas ir pačiai išnaudotojų klasei. Kai išnaudojamieji viešpataujančiai moralei gali priešpatastyti savo moralę, skirtingą pačiais savo principais, tatai reiškia, kad ekonominis vystymasis jau duoda galimybę kitokiam visuomeninių santykių tipui atsirasti. Esamų santykių pagrindų neišvengiamas engiamosios klasės moralėje atsiranda tikrai visuomeninių perversmų laikotarpiais. Galutinai susiformavusi naujoji moralė yra galinga jėga ir revoliucingai besireiškiančios klasės kovos ginklas. Sutapdama su ekonominiais visuomenės vystymosi poreikiais, ji neišvengiamai tampa viešpataujančia. Taigi engiamosios klasės moralės susiformavimas ir jos įsigalėjimas visuomenės mastu yra sudėtingas, ekonominio vystymosi sąlygotas procesas, sudarantis bendros ideologinės klasių kovos dalį.

Beje, čia reikalinga viena išlyga. Būtent, darbo pasidalijimas klasinėje-antagonistinėje visuomenėje priveda prie to, kad čia kiekvienas individas įgauna savo klasinio ir profesionalinio ribotumo žymę. Išnaudotojiška visuomenė nesukuria universalaus bendravimo. Atskirų socialinių sluoksnių ir klasių sąlyčio taškai yra gana riboti. Suprantama, kad, tokioms sąlygoms esant, kiekvienas žmogus gyvena ir veikia tokioje socialinėje aplinkoje, į kurią jis atsitiktinai pakliuvo. Visuomenėje viešpataujančios moralės principus kiekviena socialinė klasė, luomas, sluoksnis ir t. t. pritaiko savo poreikiams. Šia prasme kiekviena klasė turi savo moralę.

Tą pačią slopinimo funkciją, kurią klasinėje-antagonistinėje visuomenėje moralė atlieka engiamųjų klasių atžvilgiu, ji taip pat atlieka ir individo asmeninio intereso atžvilgiu. Įtvirtindama visuomeninius santykius, kurie faktiškai yra nelygybės santykiai, ji yra žmogaus pavergimo priemonė. Pasiuokojimas visuomenės labui čia įgauna visiškai skirtingą prasmę, negu tai atrodo pačiam individui. Gėriu ir dorybe laikoma savo asmeninių interesų išsižadėjimas išnaudojančio žmogaus ar klasės naudai. Moralė čia privalo kompensuoti klasių ir individų nesantaiką, kurią sukelia antagonistinis ekonominių santykių pobūdis. Individas gali iškilti tikrai visuomenės sąskaita, todėl, siekdamas tokio tikslo, jis turi nugalėti savyje moralės „skrupulus“. Dėl to moralė čia tarnauja tiems, kas ją atmeta ir nukreipta prieš tuos, kurie jos laikosi.⁸ Kaip taikliai pažymėjo Lafargas, buržua dorybė yra tikrai papuošalas publikos simpatijoms užkariauti. Pats jis negali ta dorybe vadovautis, jei nori, kad jo prekybiniai ir pramoniniai reikalai klestėtų.⁹ Iš čia išplaukia klasinės-antagonistinės visuomenės moralės dvilypumas. Individo materialinio intereso ir moralės priesakų susidūrimas čia priveda prie to, kad moraliniai visuomenės saitai tampa labai netvirtais.

Klasinėje-antagonistinėje visuomenėje esanti nelygybė ir išnaudojimas sąlygoja tai, kad moralės principai čia negali būti tiesiog išvedami iš pačios visuomenės interesų. Laikant, kad moralės kriterijus glūdi pačioje visuomenėje, faktinė žmonių nelygybė ir ekonominė priespauda visuomenės daugumos akyse negalėtų būti pateisinta. Dėl to moralės principai motyvuojami, remiantis tam tikru už visuomenės esančiu nekintamu pagrindu: „dievu“, „igimta sąžine“, „protu“, „prigimtimi“.¹⁰ Toks motyvavimas moralės principus padaro pirminiais visuomeninės būties atžvilgiu, paverčia juos vienu iš visuomeninių santykių reguliatorių. „Moralės principus... — nurodo prof. A. Šiškinas,— formuluoja žmonės, įvairių klasių ideologai. Tačiau ideologai juos abstrahuoja iš realių visuomeninių santykių, nors jie ir pateiktų tuos principus kaip grynos minties produktą, arba net kaip

⁸ Зг. Я. Энгст, Некоторые проблемы... стр. 99.

⁹ Зг. П. Лафарг, цит. статья, стр. 31—32.

¹⁰ Зг. Г. В. Плеханов, Избранные философские произведения, т. 2, 1956, стр. 51.

dievo liepimą“.¹¹ Šis gamybinių santykių pobūdžio sąlygotas socialinės tikrovės iškreipimas moralės teorijose ir sudaro klaidingą, idealistinę moralinių principų pagrindimo metodologiją. Žmogaus mąstymo produktas — principai ima viešpatauti žmonių visuomeniniams santykiams. Žmonės jiems paklūsta, nes jiems lieka nežinomas tikrasis tų santykių turinys. Susiformuoja ištisa moralinė dogmatika, kuri egzistuoja savarankiškai ir virsta individo ideologinio slopinimo priemone. Žmonės vykdo moralės priesakus akiai, nes realioji tų principų galia nuo jų yra paslėpta. Šis žmogaus moralinių įsitikinimų susvetimėjimas yra susvetimėjusių visuomeninių santykių rezultatas.

Kaip naujoji beklasė visuomenė išauga ant senosios klasinės visuomenės pagrindo, taip ir komunistinė moralė gimsta kovoje su klasinės visuomenės, tiesiogine buržuazine, morale. Iš vienos pusės, ji yra naujų komunistinių visuomeninių santykių tapimo pasekmė, iš kitos pusės, kovos dėl tokių santykių sukūrimo ginklas.

Materialinės prielaidos komunistinei moralei atsirasti susiformuoja buržuazinės visuomenės gelysė. Tų prielaidų esmę sudaro tai, kad kapitalizmas taip išvysto gamybines jėgas, jog pasidaro galimas visuomeninis jų valdymas. O pastarasis kartu reiškia galimybę kontroliuoti visuomeninius žmonių santykius. Sąmoningai tvarkyti savo santykius visuomenė gali, tiktai vadovaudamasi teisingu, neiškreiptu visuomeninės būties ir jos vystymosi dėsnių supratimu. Tuo būdu, bręstant prielaidoms visuomeninių santykių susvetimėjimui likviduoti, kartu susidaro galimybė mokslinei ideologijai atsirasti, vadinasi, moksliskai pagrįsti moralės principus.

Mokslinis komunistinės moralės principų pagrindimas yra susijęs su socialistinės ideologijos materialistinės metodologijos pagrindų susidarymu. Kaip ir visi šios ideologijos principai, moralės principai išvedami iš komunistinės visuomeninės-ekonominės formacijos atsiradimo ir įsigalėjimo dėsnių tyrimo. Kadangi mokslinis numatymas ir moralinis siekimas dabar sutampa, komunistinė moralė tampa efektyviu kovos už naują visuomenę veiksmu.

Mokslinis moralinių santykių normavimas, atsiradęs kaip sudėtinė socialistinės ideologijos dalis, nereiškia, kad komunistinės moralės principai visuomenės gyvenime įsigali staiga. Moralė, lyginant ją su kitomis visuomeninės sąmonės formomis, yra lanksčiausias ir judriausias visuomeninių santykių atspindys. Dėl to komunistinės moralės formavimasis yra ilgas ir sudėtingas procesas, kurį sąlygoja visų pirma kapitalistinių gamybinių santykių žlugimo ir komunistinių gamybinių santykių atsiradimo ypatumai. Buržuazinėje visuomenėje moralė yra ta forma, per kurią proletariatas įsisąmonina ekonominio vystymosi jam keliamus politinius uždavinius. Proletariatui iškovojus politinę valdžią, teisinis socialistinių gamybinių santykių įtvirtinimas savo ruožtu sudaro pagrindą komunistinei moralei formuotis.

Buržuazinėje visuomenėje komunistinės moralės užuomazgą sudaro revoliucinė proletariato moralė. Savo esme ji yra kapitalistinių gamybinių santykių atspindys iš besiformuojančios revoliucinės klasės pozicijų. Proletarinėje moralėje prieštaravimas tarp asmeninio materialinio intereso ir moralės normų išnyksta. Kapitalizmas, žmogaus susvetimėjimą priveddamas iki beprasmybės, privatinės nuosavybės pasaulį priešpastato proletariato klasei. Kadangi pastaroji yra atskirta nuo gamybos priemonių, kurių privatus savinimasis sudaro iki šiol esamų visuomeninių santykių turinį, jos viduje negali slypėti nauji klasiniai antagonizmai. Dėl to proletariato tarpe moraliniai ryšiai pasidaro nepalyginamai tampresni. Darbininkai jau

¹¹ А. Ф. Шшикин, Строительство коммунизма и некоторые проблемы марксистской этики в кн. «Вопросы марксистско-ленинской этики», М., 1960, стр. 37.

nebežiūri vienas į kitą kaip į tam tikrą socialinę kategoriją, o tik kaip į žmogų, bendro darbo ir bendros kovos dalyvį. Tačiau tai dar ne viskas: buržuazinė visuomenė, atimdama iš darbininkų individualaus savo gerovės kėlimo galimybę ir, be to, stodama prieš jų klasinį solidarumą, tuo pačiu sujungia juos prieš save. „Jei darbininkui, — rašė Engelsas, — nepalikta jokios dirvos savo žmogiškiems jausmams pareikšti, išskyrus protestą prieš visas savo gyvenimo sąlygas, tai visai natūralu, kad kaip tik šiuo protestu darbininkai turi išreikšti savo patraukliausius, kilniausius ir žmoniškiausius bruožus“.¹² Skaldančio egoistinio materialinio intereso vietą užima jungiantis kolektyvinis materialinis interesas — politinis interesas.

Pats ekonominis būtinumas sąlygoja tai, kad moralė klasinėje proletariato kovoje vaidina tik pagalbinį vaidmenį. Pagrindiniai proletariato tikslai yra politiniai-ekonominiai, jie nukreipti į pačios visuomeninių santykių esmės pakeitimą. Proletariatas turi pakeisti ne pats save, o socialines savo egzistavimo sąlygas. Šis tikslas gali būti pasiektas tik politinės kovos keliu, likviduojant klasinį buržuazijos viešpatavimą. Klasių kovos sąlygos formuoja naujus mokslinius principus, įtvirtinančius toje kovoje augantį klasinį solidarumą. Naujos moralės esmę sudaro sąmoningas individo pasiaukojimas klasei, nes, tiktai veikdamas kaip klasės narys, jis gali atgauti prarastą žmogišką esmę. Individualizmo principas moralėje užleidžia vietą kolektyvizmo principui. Pastarasis iš pradžių išreiškia klasės, o vėliau, socializmui laimėjus, ir visos visuomenės solidarumą. „Komunistai atmata buržuazinės visuomenės moralę, kur sąvoka „mano“ yra aukščiausias principas, o vieny turtingumas yra galimas tik nuskurdinant kitus, kur kultivuojama demoralizuojanti egoizmo, gobšumo, troškimo praturtėti psichologija. Komunistai privatinės nuosavybės pasauliui priešpastato visuomeninę nuosavybę, buržuaziniam individualizmui — draugystės ir kolektyvizmo principą“.¹³

Proletarinė moralė kaip komunistinės moralės užuomazga atsiranda savo klasiniu pavaldumu. Tačiau savo pobūdžiu ji iš esmės skiriasi nuo ankstesnių istorinių epochų revoliucinių klasių moralės. Darbininkų klasės interesus sutampa su objektyviomis visos visuomenės išsilaisvinimo sąlygomis. Dėl to ji siekia ne įamžinti savo viešpatavimą, o sudaryti materialines prielaidas klasei aplamai ir bet kokiam klasiniam viešpatavimui panaikinti. Vadinasi, klasinė moralė čia turi savyje visas bendražmogiškos moralės prielaidas. Šią gimstančios komunistinės moralės savitumą pabrėžia islandų filosofas B. Bjarnasonas. „Atsiradus darbininkų klasei, socialistiniams tikslams ir moksliniam istorinio vystymosi supratimui, — rašo jis, — kyla naujas veiksnys moralės istorijoje. Darbininkų klasei pasidaro aišku, kad jos moralė yra klasinė moralė, bet kartu ji reiškia ir ką ką daugiau. Proletarinė moralė padeda žmonijai pakilti į aukštesnę pakopą ir sukurti sąlygas laimingesniai ir tobulesniai žmogaus gyvenimui. Tuo pačiu klasinė moralė tampa kartu bendražmogiška morale“.¹⁴

Proletariatui iškovojus politinę valdžią ir sukūrus socialistinių gamybinių santykių pagrindus, komunistinės moralės formavimuisi susidaro naujos galimybės.

Po savo pergalės darbininkų klasė negali iš karto panaikinti materialinį interesą kaip vieną iš žmogaus veiklos stimulų. Greta individo sugebėjimų ir polinkių uždąrbis pasilieka vienu iš veiklos srities pasirinkimo motyvų. Tokia padėtis yra sąlygojama nepakankamo gamybinių jėgų išsi-

¹² F. Engelsas, Darbininkų klasės padėtis Anglijoje, Vilnius, 1961, p. 200.

¹³ N. Chruščiovas, Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Centro Komiteto ataskaita partijos XXII suvažiavimui, Vilnius, 1961, p. 90.

¹⁴ Бриньолфур Бьярнасон, Почему мы поступаем так, а не иначе?, «Вопросы фило-софии», 1960, № 2, стр. 103.

vystymo ir pirmojoje komunizmo fazėje yra objektyviai būtina. Visiškas žmogaus įgimtų palinkimų išsilaisvinimas nuo išorinių veiksnių priklausomybės yra galimas tikrai visiško poreikių patenkinimo pagrindu.

Tačiau jau socializmo sąlygomis materialinis individo suinteresuotumas, lyginant jį su padėtimi klasinėje-antagonistinėje visuomenėje, įgauna kitokią prasmę. Jis netenka savo grynai egoistinio pobūdžio. Tai susiję su tuo, kad socializmas pradeda įgyvendinti žmonių lygybę pačia aukščiausia prasme — klasių panaikinimo prasme. Sukaupytasis darbas — daiktai — praranda savo „paslaptinę“ savybę reguliuoti žmonių santykius ir tampa vien poreikių tenkinimo priemone. Individo materialinis suinteresuotumas, kiek jis dar išlieka, turi savo šaknis bendroje visuomenės priklausomybėje nuo gamtos jėgų. Tuo būdu jis ne priešpastato individą visuomenei, o sujungia su ja.

Socialistinės teisės pagrindas — paskirstymo pagal darbą principas — taip pat turi savo moralinę pusę. Visuomenei naudingo darbo reikalavimas, atitinkantis visos visuomenės interesus ir išplaukiantis iš visuomeninės būties vystymosi dėsnių įsisąmoninimo, yra komunistinės moralės principas. Šis principas neatmeta individo materialinio suinteresuotumo, o tikrai nukreipia jį visai visuomenei naudinga linkme. Dėl to komunistinės moralės priesakų vykdymas nereiškia asmeninių interesų išsižadėjimo. Moralė, klasinėje-antagonistinėje visuomenėje nukreipta prieš asmeninius interesus išnaudotojų naudai, socializmo sąlygomis derina tarp savęs asmeninius interesus, nieko nestatydama į išskirtinę padėtį. Moralinio pasmerkimo susilaukia ne tikrai toks individo materialinis interesas, kuris prieštarauja visuomenės interesams, siekia laimėti jos sąskaita, bet ir toks, kuris, nors realizuojamas teisėtomis priemonėmis, paverčiamas savitiksliu, žodžiu, kuris realizuojamas žmogaus polinkių ir sugebėjimų nustelbimo sąskaita. Tarnaudama klasių panaikinimo ir komunistinės visuomenės sukūrimo uždaviniui, komunistinė moralė kartu kovoja prieš senosios visuomenės moralinius įpročius.

Pažiūra, kad komunistinė moralė yra savotiška atsvara socialistiniam paskirstymo principui, nereiškančiam faktinės lygybės poreikių patenkinimo srityje, yra nepagrįsta. Visų pirma, minėtas principas išplaukia iš visuomeninės būties ir, kaip toks, socialistinėje ideologijoje yra moksliskai įrodomas. Kadangi šis principas suteikia pakankamą galimybę kiekvieno individo poreikiams patenkinti ir sugebėjimams atsiskleisti visuomenei naudingų pagrindų, jis neveda į antivisumeninį kelią. Materialinį interesą jis padaro priklausomu ne nuo išorinių, atsitiktinių sąlygų, o nuo žmogaus asmeninės savybės — darbo. Suprantama, kad socialistinis paskirstymo pagal darbą principas neprieštarauja darbo žmonių moralinio auklėjimo uždaviniams socialistinėje visuomenėje. Ne jame reikia ieškoti šaknų poelgių, nesuderinamų su komunistine morale.¹⁵

Socialistinis paskirstymo principas komunistinėje moralėje įtvirtinamas ne kaip abstraktus teisingumo principas, o kaip socialistinio gamybos būdo sąlygotas, istoriškai praeinantis dalykas. Šiuo atžvilgiu komunistinė moralė tarnauja tam pačiam tikslui, kaip ir socialistinė teisė — komunistinės visuomenės sukūrimui. Tiek teisės, tiek moralės socialistinėje visuomenėje ribotumas išplaukia iš visuomeninės būties ribotumo. Gamybos išsivystymas pirmojoje komunistinės visuomenės fazėje yra nepakankamas, kad būtų pilnai patenkinti visų visuomenės narių poreikiai. Dėl to šiuo laikotarpiu dar negalima galutinai įveikti buržuazinės teisės ir buržuazinės moralės liekanų. Taigi socialistinių gamybinių santykių ir juos atitinkančios teisės ribotumas moralės atžvilgiu pasireiškia ne tuo, kad

¹⁵ Зг. А. Ф. Шихкин, Строительство коммунизма и некоторые проблемы марксистской этики, «Вопросы философии», 1959, № 2, стр. 20—21.

jie yra komunistinės moralės normų pažeidimo priežastis, o tuo, kad jie dar nesudaro pakankamo pagrindo senosios visuomenės įpročiams visiškai įveikti. Kaip nurodo vokiečių marksistas H. Bekas, „... skirtumai atskirų dirbančiųjų materialinėje padėtyje yra ne pasitaikančių socialistinės moralės pažeidimų priežastis, tačiau tikrai sudaro tam tikras sąlygas, kurios, vien sutapdamos su kitomis aplinkybėmis, veda į nenormalų elgesį (buržuazinės galvosenos liekanos arba auklėjimo trūkumai)“.¹⁶

Būdama komunistinės visuomeninės-ekonominės formacijos tapimo atspindys, komunistinė moralė kartu turi grįžtamą poveikį visuomeninei būčiai. Kuo didesnis yra socialistinės visuomenės solidarumas, kuo veiksmingesni joje moraliniai darbo stimulai ir kuo stipresnis nepakantumas visuomenės interesų pažeidimams, tuo sėkmingiau statomas komunizmas. Natūralu, kad moralinis darbo žmonių auklėjimas įgauna savarankiško uždavinio reikšmę. Kadangi komunistinės moralės principai remiasi visuomenės ir asmens interesų sutapimo prielaida, darbininkų klasė savo moralės įtakos sferą gali plėsti, ne tiktai pertvarkydama visuomeninę būtį, bet ir moksliskai propaguodama tos moralės principus. Pats visuomenės vystymosi dėsnių pažinimas yra tiesiogiai susijęs su komunistinės moralės principų teisingumu pripažinimu. Mokslinių komunistinės moralės pagrindų — jos principų išvedimo metodologijos — propagavimas tampa vienu iš partijos ideologinio darbo uždavinių.

Moksliskai pagrindžiant komunistinės moralės principus, svarbiausią vaidmenį vaidina teisingas moralumo kriterijaus supratimas. Šį kriterijų suformulavo Leninas, kalbėdamas trečiajame komjaunimo suvažiavime. „Dorovė yra tai, — sakė jis, — kas padeda griauti senąją išnaudotojų visuomenę ir vienyti visus darbo žmones apie proletariatą, kuriantį naująją komunistų visuomenę“.¹⁷

Siame apibrėžime Leninas dorumo ir nedorumo skyrimo kriterijum nurodo tam tikro laikotarpio — socializmo — realius visuomenės poreikius. Tai reiškia, kad klasinėje-antagonistinėje visuomenėje dėl jos išnaudotojiško pobūdžio nesuprastas ryšys tarp visuomenės poreikių ir individo elgesio atstatomas. Čia tiesiog nurodomos tos jėgos, kurios, būdamos individo sąžinės balsas, apsprendžia ir turi apspręsti jo elgesį. Tuo pačiu moralė liaujasi buvusi uždara sritis. Klasinėje proletariato sąmonėje moraliniai tikslai yra neatskiriami nuo ekonominių tikslų.

Mokslinį moralės principų išvedimą iš visuomenės poreikių sąlygoja susidareš, gamybai vystantis, naujas individo santykis su visuomene. Tokio išvedimo prielaida yra ta, kad sulaužomi individo grynai asmeninio bendravimo rėmai, kad jis pradeda darytis visos visuomenės interesų reikėjas. Tai reiškia, kad visuomeniniai santykiai liaujasi buvę individams svetimi, nuo jų valios nepriklausomi. Moralės normos dabar jiems nurodo, ne kaip prisiderinti prie visuomeninės būties, o kaip tą būtį priderinti prie savo poreikių, t. y. ją keisti ir valdyti. Likviduojant žmonių visuomeninių santykių susvetimėjimą, nelieka pagrindo ir moralinių principų atribojimui nuo visuomenės interesų, jų iliuzoriniam, iškreiptam supratimui. Šie principai dabar padeda individui suprasti organinį jo ryšį su visuomene, įsisąmoninti visuomeninę savo prigimtį.

Lenino suformuluotas moralumo kriterijus išplaukia iš pačių socialistinių gamybinių santykių prigimties. Jis sudaro žmonių visuomeninių santykių moralinio normavimo pagrindą socialistinėje visuomenėje. Jį priimti verčia objektyvaus ekonominio vystymosi būtinumo įsisąmoninimas. Kurio mastu šis kriterijus pasidaro visos visuomenės principu, t. y. kiekvie-

¹⁶ Hans Boeck, Zur marxistischen Ethik und sozialistischen Moral, Akademie-Verlag, Berlin, 1959, S. 113.

¹⁷ V. I. Leninas, Raštai, t. 31, Vilnius, 1955, p. 260.

no žmogaus moralinių įsitikinimų branduoliu, priklauso nuo naujos visuomeninės būties formavimosi, žmonių faktinio įsitraukimo į ūkinį ir politinį šalies valdymą. Tikslai praktinėje veikloje įsisažemonijęs savo ryšį su visuomene, individas savo elgesį pradeda derinti su pastarosios poreikiais. Remdamasi šiuo objektyviu pagrindu, partija dirba moralinio auklėjimo masėse darba. Komunistinė moralė yra neatskiriama bendro komunistinio visuomenės narių sąmoningumo dalis.

Iš lenininio dorovės apibūdinimo taip pat išplaukia komunistinės moralės tikslo ir priemonių vienybė. Buržuazinių ir revizionistinių komunistinės moralės kritikų daromas priekaištas, kad ji įteisinti bet kurių priemonių naudojimą proletariato klasiniams tikslams pasiekti, visiškai iškreipia šios moralės esmę. Pats požiūris, kad blogos priemonės galinčios tarnauti geram tikslui, yra klasinės-antagonistinės visuomenės palikimas, žmonių visuomeninių santykių ir ideologinių principų susvetimėjimo pasekmė. Jis išplaukia iš to, kad moralinis visuomenės tikslas matomas kažkur šalia visuomenės, prieštarauja visuomenės daugumos interesams. Tik tokiam visuomenės daugumai svetimam tikslui pasiekti gali prireikti ir paprastai reikia labai nemoralinių priemonių, tik tada priemonės reikia teisinti tikslu. Tai, žinoma, yra vienas iš žmonių pavergimo ideologinio pateisinimo būdų.

Komunistinė moralė, kuri savo kriterijum laiko vidinius visuomenės poreikius, nesuderinama su jėzuitišku principu: tikslas pateisina priemones. Tarnaudama naujų, komunistinių visuomeninių santykių sukūrimo tikslui, ji tuo pačiu yra žmogaus materialinio ir dvasinio išsilaisvinimo įrankis. Komunistinės visuomenės sukūrimo tikslas nėra kažkoks svetimas dalykas, nesusijęs su kiekvieno žmogaus interesais. Tai išplaukia iš to, kad komunizmas panaikina tokią padėtį, kai žmogus yra akla ekonominių dėsnių reikšimosi priemonė. Paimdama šiuos dėsnius savo kontrolėn, komunistinė visuomenė tuo pačiu kiekvieną savo narį iš priemonės paverčia tikslu. Tačiau ar gali tikslas, numatantis žmogaus talentų ir polinkių išsilaisvinimą nuo išorinių jėgų priklausomybės, būti įgyvendintas, panaudojant priemones, nukreiptas prieš tuos talentus ir polinkius? Be abejo, negali. Tokios priemonės prieštarautų tikslui. Vadinasi, komunistinės visuomenės sukūrimo priemonių tikslingumas yra sąlygotas paties tos visuomenės pobūdžio. Tikslai tokios priemonės veda į tikslą, kurios padeda naikinti visuomenėje visuomeninių santykių ir žmogaus susvetimėjimą. Vadinasi, komunistinės moralės tikslo ir priemonių vienybės prielaidos glūdi ekonomikoje. Tai pabrėžia ir A. Šiškinas savo knygoje „Komunistinės moralės pagrindai“. „Ekonominiuose socializmo dėsniuose,— rašo jis,— glūdi objektyvūs humaniško tikslo ir jį atitinkančių priemonių harmoningos vienybės pagrindai. Kovai už komunizmą negali tarnauti priemonės, demoralizuojančios mases, silpninančios jų aktyvumą, kovojant su reakcijos jėgomis. Dėl to komunistinė etika ryžtingai atmeta beprincipiškumą, pasirenkant priemones“.¹⁸

Komunistinės moralės tikslo ir priemonių priešpastatymas paprastai yra susijęs su abstrakčiu tos moralės principų traktavimu, jų atsiejimu nuo konkretaus ekonominių santykių turinio ir nuo socialistinės ideologijos ypatybių. Šiuo pagrindu neretai daromos neteisingos revizionistinės išvados. Lenkų filosofas H. Jankovskis savo recenzijoje K. Kautskio etikos knygai, nurodęs, kad darbininkų klasei paėmus valdžią, komunizmas, kaip moralumo kriterijus, buvo iškeltas visuomeninių santykių normavimo pagrindu, toliau rašo: „Tačiau minėtu laikotarpiu šis kriterijus parodė taip pat savo silpnas puses. Būtent, pirmiausia buvo užmiršta tai, kad socialistinis idealas tai ne tikslai tam tikri ekonominiai-visuomeniniai santykiai

¹⁸ А. Шижкин, Основы коммунистической морали, М., 1955, стр. 114.

ir tam tikra politika, bet taip pat, o gal būt visų pirma tai, ką Marksas pavadino „žmogaus vertomis sąlygomis“. Tai buvo susiję su savotišku tikslų ir priemonių sukeitimu. Tuo tarpu kai, remiantis marksizmu, socialistiniai pakitimai nepriklausomai nuo savo ekonominio pobūdžio įgauna savo humanistinį turinį žmogaus atžvilgiu, minėto laikotarpio supratimu, žmogus įgauna savo vertę anų santykių atžvilgiu arba iš tikslo tapo priemone“.¹⁹ Dėl to Kanto formulės dėl žmogaus kaip tikslo priėmimas, autoriaus nuomone, būtų tikrai humanistinio principo įjungimas į marksistinę etiką, neprieštaraujant jos pagrindams.

Tačiau, ką duotų Kanto formulės įjungimas į marksistinę etiką? Šioje etikoje žmogus imamas kaip tikslas ne abstrakčiai, o konkrečių socialinių sąlygų atžvilgiu. Čia išeinama iš to, kad tik socialistiniai visuomeniniai santykiai daro žmogų iš priemonės tikslu. Tų santykių pobūdis nepasikeis nuo to, kad žmogus bus paskelbtas moralės tikslu. Socializmas, suprantamas vien šia prasme, būtų tuščia frazė. Tokia pat frazė liktų ir žmogaus kaip moralės tikslo aukštinimas. Nėra jokio pagrindo sieti šį požiūrį su marksizmu.

H. Jankovskio minimas tikslų ir priemonių sukeitimas būdingas ne komunistiniam moralumo kriterijui, o klasinės-antagonistinės visuomenės sąlygoms. Socializmas naikina žmogaus susvetimėjimą tikrai tokiu mastu, kiek jis suformuoja naują komunistinį žmonių santykių tipą. Tačiau atskirai paimta moralė pastarojo uždavinio išspręsti negali. Daugiausia ką ji gali — tai tarnauti tam tikslui.

Kanto formulė, įpareigojanti elgtis taip, kad žmogus visuomet būtų tikslas, o ne tik priemonė, komunistinės moralės požiūriu yra ne tikrai tuščia, bet ir nepriimtina. Visuomenėje, kur yra klasės arba kur jų naikinimas dar nėra baigtas, skelbimas, kad žmogus esąs moralės tikslas, faktiškai reikštų ideologinį klasinio suskilimo pateisinimą. Ar gali, pavyzdžiui, proletaras žiūrėti į buržua asmenybę kaip į tikslą? Užuoat organizavęs proletariato klasę ir visą visuomenę gamybinių santykių pertvarkymo uždaviniams įvykdyti, toks moralinis principas skiepytų formalų, revoliucinę veiklą kaustantį humanizmą. Pastarasis savo prigimtimi yra buržuazinis, ir jo įjungimas į komunistinę moralę būtų žingsnis atgal.

Tai anaipatol nereikia, kad socialistinei ideologijai svetimas žmogaus kaip tikslo idealas. Lozungą „Viskas žmogaus vardan, žmogaus gerovei“ partija įrašė savo komunistinio statybos Programoje.²⁰ Tačiau tokį žmogaus asmenybės išaukštinimą partija laiko ne moraliniu principu, o moksliniu faktu — komunistinės visuomenės tikrove, kuriai įgyvendinti turi būti pajungta visa visuomenės veikla, vadinasi, ir jos moralumo kriterijus. Kelias asmenybei išvaduoti ir išvystyti eina per visuomeninės būties pertvarkymą. Moralė, su kurios normų pagalba visuomeniniai poreikiai pajungia sau individualiausius žmogaus poelgius, t. y. kuri ryškiausiai atskleidžia visuomeninę žmogaus prigimtį, turi ne užtemdyti šį ryšį, o tarnauti jo išsamninimui.

Humanizmas nėra deklaratyvus principas, kurį galima įjungti į komunistinę moralę arba išjungti iš jos. Humaniški žmonių tarpusavio santykiai išplaukia iš pačios komunistinės visuomenės prigimties. Komunistinė moralė, tarnaujanti tokių santykių įgyvendinimo tikslui, negali būti nehumaniška. Humanizmas yra neatskiriama tos moralės savybė.

Socialistinis humanizmas reiškia aktyvų visuomeninės būties keitimą, sudarant galimybę žmogaus asmenybei laisvai ir visapusiškai vystytis. Jis propaguoja ne abstraktų žmogų, o konkretų konkrečios visuomenės narį.

¹⁹ Henryk Jankowski, W kręgu problemów etyki marksjstowskiej, „Studia filozoficzne“, 1960, Nr. 2—3, s. 263.

²⁰ Zr. Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programą, p. 5.

Dėl to žmogaus asmenybės išvystymo labai prieš visuomenę nukreipti interesai ir poelgiai vertinami kaip socialinis blogis ir su jais kovojama tokiomis priemonėmis, kurios veda į šį tikslą. Komunistinės moralės požiūriu prievartos panaudojimas yra ne tikslai leistinas, bet ir būtinas, kai to reikalauja visuomenės interesai. Tačiau ir prievartą naudojant, neužmirštama, kad pagrindinė moralinio blogio likvidavimo priemonė yra komunizmo statyba, t. y. sukūrimas tokių sąlygų, kuriose nelieka dirvos antisocialiniams poelgiams. Pati prievarta tampa moralinio auklėjimo priemone.

1956—1957 m., revizionizmo siautėjimo laikotarpiu pasigirdo balsų, kaltinančių socialistinę ideologiją antihumaniškumu. Tai buvo grindžiama tuo, kad pastaroji, užuot tarnavusi žmogaus laimei, šlovinanti pasiaukojimą. Lenkų spaudoje A. Braunus 1957 m. rašė, kad teorijos poveikio į žmogaus sąmonę rezultatas paprastai esąs toks, jog „... pagaliau kažkur po kilnių lozungų, principų, vaizdų, dorybių ir t. t. krūva pasirodo palaidotas natūralus, visuomet žmogui būdingas laimės siekimas“.²¹ Kitoje vietoje apie socialistinę ideologiją jis rašo: „Jeigu pasiaukojimas ir aukos turi būti šios ideologijos tikslas, ji mažai kuo skirsis nuo viduramžiškų idėjų...“²²

Toks klausimo kėlimas yra ydingas dvejopai. Pirma, neteisinga yra aplamai žmogaus laimės siekimą priešpastatyti pasiaukojimui. Laimės supratimas ir jos siekimas yra sociališkai sąlygoti dalykai. Siekti laimės atskirai nuo klasės, nuo visuomenės neįmanoma. Vadinasi, laimė ne tik neprieštarauja pasiaukojimui, bet žymiu mastu priklauso nuo jo. Pasiaukojimas sudaro bet kurios moralės pagrindą. O jeigu minėtoje citatoje norima pasakyti, kad visų pirma reikia rūpintis tik savimi, tai toks „laimės siekimas“ yra svetimas pačiai socialistinės visuomenės prigimčiai.

Antra. Jeigu galima sutikti, kad teorijos, esant atitinkamoms socialinėms sąlygoms, tarnauja žmogaus pavergimo priemone, tai neteisinga prie jų priskirti socialistinę ideologiją. Pastaroji savo principus išveda iš realių klasės ir visuomenės interesų, kurių įsisąmoninimas yra būtina individo pasiaukojimo sąlyga. Šiuo atveju individas neaukoja savo asmeninio intereso jį engiančio žmogaus ar klasės naudai, o suderina jį su visų bendru interesu. Tai, ką jis duoda klasei ar visuomenei, jis atgauna geresnių savo intereso patenkinimo sąlygų pavidalu. Tokį pasiaukojimą teisingiau būtų pavadinti solidarumu.

Principų išvedimas iš visuomeninės būties sąlygų sudaro pagrindinį skiriamąjį komunistinės moralės bruožą, apsprendžia jos efektyvumą. Tai leidžia kalbėti apie kokybiškai naują komunistinės moralės pobūdį, lyginant ją su visomis klasinės-antagonistinės visuomenės moralėmis.

Laikymasis moralės normų, aplamai imant, sudarą vidinį žmogaus poreikį. Dėl to išnaudotojiškoje visuomenėje, kur tikrasis tų normų turinys negali būti įsisąmoninamas, moralė žmogų padaro uždara visuomenės ląsteliu. „Paslaptingas“ vidinis balsas jam kalba, kaip jis turi pasielgti kiekvienu konkrečiu, asmeniškai jį liečiančiu atveju. Tačiau tas balsas nieko nesako, kokia turi būti visuomenė, kurioje jis gyvena. Visuomenės pertvarkymo siekimas išnaudotojiškos moralės yra smerkiamas. Kiekvienas individas atsako už save ir tik už save. Susidaro etinė problematika, kuri domisi individu, bet nesidomi visuomene. Tuo būdu įtvirtinamas žmogaus elgimosi normų atribojimas nuo jo visuomeninės būties.

Išvesdama savo principus iš visuomenės vystymosi poreikių, komunistinė moralė nutiesia tiltą tarp individualios ir visuomeninės žmogaus

²¹ Andrzej Braun, Przeciw ofiarnictwu czyli o gwoździach, „Nowa kultura“, 1957, Nr. 4.

²² Andrzej Braun, Filozofia koszar, „Nowa kultura“, 1957, Nr. 15.

būties. Individas čia sąmoningai vadovaujasi visuomenės interesais, bet tik dėl to, kad visuomenės interesai yra jo interesai, kad tik keisdamas visuomenės gyvenimo sąlygas, jis gali pakeisti savo gyvenimo sąlygas. Vadinasi, jis kovoja už savo interesus, visai netapdamas dėl to egoistu. Moralė tampa ne aklo prisitaikymo prie ekonominio būtinumo forma, o jo panaudojimo visuomenės ir individo labui priemone. Tapusi moksline, etika negali vystytis nepriklausomai nuo visuomenės ekonominės struktūros tyrimo. Ji išauga ant mokslinės komunizmo teorijos pagrindų. Tuo pačiu ji pasidaro galingas visuomenės pertvarkymo įrankis.

Vadinasi, komunistinės moralės tvirtumas glūdi mokslinėje jos principų pagrindimo metodologijoje. Šios metodologijos įsisavinimas sudaro darbo žmonių moralinio auklėjimo esmę. Antra vertus, kaip tik šioje srityje pasireiškia daugiausia svyravimų ir mėginimų komunistinę moralę pakeisti buržuazine. Kova už mokslinių komunistinės moralės pagrindų grynumą yra svarbi partijos vedamos ideologinės kovos dalis.

Marksizmo ir etikos santykio klausimas priklauso prie tradicinių klausimų, kurie visu aštrumu iškyla reakcijos puolimo laikotarpiu. Buržuaziniai ideologai čia įžiūri materialistinio istorijos supratimo Achilo kulnį. Tačiau įdomiausia yra tai, kad prie šio klausimo aptemdymo nemažai prisidėjo ir prisideda žmonės, laiką save marksistais. Tai pirmiausia pasireiškia savotišku mokslinio komunizmo teorijos interpretavimu.

Kalbėdamas apie dorovinį idealą, K. Kautskis savo knygoje „Etika ir materialistinis istorijos supratimas“ rašė: „Šis idealas neturi nieko bendro su moksliniu socializmu, moksliniu visuomeninio organizmo vystymosi ir judėjimo dėsnių tyrimu, atliekamu, turint tikslą pažinti būtinas proletariškos klasinės kovos tendencijas ir tikslus“.²³ Kautskio nuomone, dorovinis idealas tarnauja tik priemone revoliucinių klasių nepasitenkinimui išnaudojimu ugdyti ir suburti jas revoliuciniams veiksams. Dorovės pobūdis esąs grynai neigiamas, ji negalinti nurodyti krypties.²⁴

Mokslinį numatymą ir ideologinius principus Kautskis ne tik atskiria, bet ir priešpastato. Tai išplaukia visų pirma iš visuomenės dėsnių ir gamtos dėsnių sutapatavimo. Kautskio nuomone, ir vieny, ir kitų dėsnių atžvilgiu žmogus esąs tiktai išorinis stebėtojas. Ignoruojamas tas faktas, kad visuomenės dėsniai gali pasireikšti tiktai sąmoningos žmonių veiklos pagrindu. Dėl to tarp mokslo ir ideologijos, tarp tiesos ir vertybių atsiranda neįveikiama praraja. „Mokslo dėsnis,— sako Kautskis viename iš savo poleminių straipsnių,— neturi savyje jokio *reikalavimo*, o vien faktų konstatavimą ir paaiškinimą“.²⁵

Tokiu klausimo pastatymu Kautskis tariasi ginąs mokslinę komunizmo teoriją nuo mėginimų ją papildyti Kanto etika. Jis pabrėžia, kad socializmas yra ekonominė būtinybė, kad jam nereikia etinio pagrindimo, ir tuo apsiriboja. Tačiau kaip tik moralės principų pagrindimo išgūjimas iš visuomenės mokslo kompetencijos minėtiems mėginimams palieka plyšį. Norint tuo įsitikinti, belieka palyginti Kautskio poziciją su pozicija O. Bauerio, kuris imasi su Kanto kategorinio imperatyvo pagalba „patobulinti“ marksizmą. „Mokslas, žinoma, turi reikalą tik su tuo, kas buvo, yra ir bus,— rašo Baueris savo polemikoje su Kautskiu,— vertinti, sakyti moralinius sprendimus ne jo reikalas. Nėra mokslo apie tai, kas privaloma.“²⁶ Iš tokių prielaidų, kurios atitinka Kautskio nuomonę šiuo klausimu, Baueris daro išvadą: „Įsitikinimas, kad socializmas ateis, dar nedaro manęs kovotoju už jį. Socialinis klausimas tai dorovės klausimas, bet ne

²³ К. Каутский, *Этика и материалистическое понимание истории*, М., 1922, стр. 125.

²⁴ *Зг. ten pat*, p. 124.

²⁵ К. Каутский, *Еще об этике* кнугоје «Марксизм и этика», стр. 192.

²⁶ *Зг. О. Бауэр*, *Марксизм и этика* кнугоје «Марксизм и этика», p. 354.

kaip mokslo klausimas apie praktinį elgesį. Tačiau mokslas turėjo atsirasti anksčiau, negu mes galėjome prieiti iki konkreto dorovės klausimo pastatymo.²⁷ Taigi, Bauerio požiūriu, mokslinis socializmas ir moralė — tai dvi visiškai savarankiškos sritys, kurias mes turime suderinti. Socializmas kaip teorinė problema esąs Markso ekonominio mokslo objektas, kaip praktinė problema — Kanto etikos objektas.

Mokslinio komunizmo teorijos ir etikos santykio problema vėl atgijo prieš keletą metų lenkų filosofinėje spaudoje vykusioje, o iš dalies dar tebesitęsiančioje diskusijoje etikos klausimais. Žymiu mastu čia siekiama duoti marksistinį minėtos problemos sprendimą. Tačiau klaidingas klausimo pastatymas priveda prie neteisingų išvadų. M. Fritzhandas, kuris, beje, emėsi rekonstruoti Markso etinę sistemą, nurodo, kad Marksas, „remdamasis vien grynai teorine tikrovės analize, nebūtų galėjęs pagrįsti kaip tik tokios, o ne kitokios, pasaulio pertvarkymo programos“.²⁸ Jo logika aiški: mokslinis socialinės tikrovės tyrimas, nusakydamas vien ekonominio vystymosi tendencijas, dar nieko nesako apie tai, kas siektina, t. y. neduoda moralinio idealo. Kad žmonės būtų paskatinti siekti socializmo, mokslinis socializmas turi kartu paaiškinti ir tai, kas yra geistina žmonių gerovei ir laimei.²⁹

Tokia mokslinio socializmo interpretacija priveda Fritzhandą prie idėjos, kad socializmą būtina morališkai pagrįsti. Pasak jo, mokslinis socializmas skiriasi nuo etinio socializmo ne tuo, kad jis atmeta moralinį pagrindimą, o tuo, kad tą pagrindimą papildė socialinės tikrovės analize. „...Etiniai socialistai,— rašo jis,— pasitenkino socializmo moraliniu pagrindimu, tuo tarpu kai mokslinis socializmas neapsiriboja tuo, tačiau kartu — ir tai yra jo pagrindinis nuopelnas — įrodo, kad socializmas tapo šiuo metu realia galimybe ir net būtinybe.“³⁰

Tiesa, Fritzhandas pripažįsta, kad mokslinis socializmas panaikina etinių socialistų iliuziją, jog socializmą galima pasiekti moralinio žmonių tobulinimo keliu.³¹ Moralinį idealą jis supranta kaip visuomeninę tvarką, kurią įgyvendinti galima tik per klasių kovą.³² Tai, be abejo, teisinga. Tačiau, pasak Fritzhando, tam, kad socializmas kaip moralinis idealas būtų siekiamas, kad proletariatas kovotų dėl jo įgyvendinimo, jis turys būti vertingas savaime ir pagrįstas kaip toks. Tik tokiu atveju jis galys pasidaryti proletariato kovos tikslu. Pagrindą socializmo moraliniam motyvavimui duodą žmogaus sugebėjimų ir visuomeninės prigimties atskleidimo principai.³³

Toks aiškinimas turi ir savo teisingą pusę: moksliskai numatytą visuomenę galima suprasti ir kaip moralinį idealą. Tačiau tokiu atveju turėtų būti kalbama ne apie morališkai pagrįstą socializmą, o apie moksliskai pagrįstą moralę. Pažiūra, kad socializmą būtina morališkai pagrįsti, nesuderinama su mokslinio komunizmo teorija. Tokia pažiūra socializmo ir komunizmo įgyvendinimą daro priklausomą visų pirma nuo propagavimo moralinių idealų, suprantamų atsajai nuo visuomeninės būties mokslinės analizės. Vadinasi, kad socializmo galimybė taptų tikrove, žmonės privalo laikyti socializmą siekimo vertu moraliniu idealu. Pastarasis tuo būdu

²⁷ Ten pat, p. 367.

²⁸ *Marek Fritzhand*, U podstaw etyki Marksa, „Studia filozoficzne“, 1958, Nr. 6, s. 8.

²⁹ *Zr. Henryk Jankowski*, cit. str., p. 263.

³⁰ *Marek Fritzhand*, Marksizm a moralność knygoje „Moralność a wychowanie“, Warszawa, 1960, s. 46—47.

³¹ *Zr. ten pat*, p. 47.

³² *Marek Fritzhand*, Zasada walki klas i rewolucji proletariackiej w systemie etycznym młodego Marksa, „Studia filozoficzne“, 1961, Nr. 3.

³³ *Zr. Marek Fritzhand*, U podstaw etyki Marksa.

visai nejučiomis tampa visuomenės vystymosi pagrindu. Markso materialistinis istorijos supratimas apverčiamas aukštyn kojomis.

Tokia išvada logiškai išplaukia iš mėginimų morališkai pagrįsti socializmą. Traktuoti ekonominį būtinumą socialistinių gamybinių santykių formavimosi laikotarpiu kaip kažką, kas neliečia žmogaus, kas vyksta nepriklausomai nuo jo siekimų ir interesų, reiškia mistifikuoti mokslinio komunizmo teoriją ir padaryti negalimą tiek komunistinės moralės, tiek ir aplamai ideologinių principų mokslinį pagrindimą. Etika paverčiama sritimi, kuriai netaikomas materialistinis istorijos supratimas. Dar daugiau: materializmo ir etikos suderinimas net skelbiamas dar neišspręstu uždaviniu. Iškeldamas idealizmo nuopelnus etikos srityje, žinomas lenkų filosofas T. Kotarbinskis randa reikalinga „... materializmą suetinti, neatsisakant jo esmės“.³⁴

Suprantama, kad, laikantis tokių pozicijų, moralės principai pakimba ore. Mokliškai išvesti juos iš visuomenės poreikių neįmanoma, nes visuomenės vystymasis tariamai pats reikalingas moralinio pagrindimo. Moralės mokslui lieka tik empirinis esamų normų aprašinėjimas be jų kilmės mokslinio išaiškinimo. M. Osovska taip ir apibūdina savo knygos apie moralę metodą: „Tai yra požiūris beaistrisio tam tikros faktinės dalykų padėties tyrinėtojo, tiriančio moralės reiškinius, panašiai kaip botanikas tiria augalus, o kalbininkas — kalbos reiškinius.“³⁵ Toks tyrinėjimas apima ne tik moralės normas, kurių laikomasi visuomenėje, bet ir žmonių elgesio motyvus. Šia prasme etika yra vienas iš moralės mokslo tyrimo objektų. Tačiau moralės mokslas pasibaigęs ten, kur prasideda vertinimas. Tai ir suprantama: atsajai nuo visuomenės ekonominės struktūros tyrimo negalima nei suprasti moralės prigimties, nei mokliškai pagrįsti jos principus bei normas.

Jei vadinamasis moralės mokslas apsiriboja vien moralės reiškinių aprašymu, tai etikai paliekama moralinio vertinimo sritis. Etika turinti nustatyti, kas gera ir kas bloga, kas dora ir kas nedora, kaip elgtis dera ir kaip nedera. Tačiau jau pats etikos objekto supratimas neleidžia mokliškai išspręsti minėtų uždavinių. Čia stengiamasi surasti gėrį ir blogį aplamai, nepriklausomai nuo bet kurių sąlygų. Tiriant moralės reiškinius, remiamasi ne visuomene, o individu. Dėl to paprastai etikai paliekama labai siaura tyrimo sritis: ji turinti tikrai suderinti tarp savęs moralės normas, kad jos viena kitai neprieštarautų, duoti tų normų hierarchiją, nustatyti, kurios iš jų pagrindinės ir kurios išvestinės. C. Znamierovskis, pavyzdžiui, moralinėmis normomis laiko tas, kurios diktuojamos „visuotinio palankumo.“³⁶ Šioje pagrindinėje normoje jau glūdinti ir likusių normų gradacija. Suprantama, kad tokiu moralės reiškinių tyrimu galima atskleisti tikrai kai kurias formalias moralinio normavimo puses ir nieko negalima pasakyti apie tokio normavimo turinį, nes pastarasis iš anksto suvedamas į tautologiją.

Sunkumai prasideda tada, kai panašiu būdu sudarytą moralinių normų sistemą mėginama pagrįsti, t. y. išeinama už jos ribų. Aukščiau minėtas T. Kotarbinskis doro ir nedoro skyrimą laiko empiriniu uždaviniu. Jo nuomone, moralės normoms pagrįsti užtenka nurodyti, kas akivaizdžiai garbinga ir kas akivaizdžiai gėdinga. „Tai yra toks pat empirinis elgimasis, — rašo jis, — kaip elgimasis stebėtojo, tiriančio su savo skonio reakcijos pagalba, kuris skystis yra rūgštus.“³⁷ Vystydamas šią mintį, A. Gže-

³⁴ *Tadeusz Kotarbiński*, *Zasady etyki niezależnej*, „*Studia filozoficzne*“, 1958, Nr. 1, s. 12.

³⁵ *Maria Ossowska*, *Podstawy nauki o moralności*, Warszawa, 1957, s. 5.

³⁶ *Czesław Znamierowski*, *Naczelna norma moralna i jej pochodne*, „*Studia filozoficzne*“, 1957, Nr. 3, s. 116.

³⁷ *Tadeusz Kotarbiński*, cit. str., p. 12.

gorčykas mėgina surasti, kas yra besąlygiškai vertinga. Tokiomis besąlygiškomis moralinėmis vertybėmis jis, pavyzdžiui, laiko tai, kad kiekvienas būtų sveikas, negyventų baimėje, dalyvautų kultūriniame gyvenime, turėtų galimybę dvasiškai vystytis.³⁸ Dar lengviau esą išskirti asmeninių žmonių savybių atžvilgiu tokias vertybes: darbštumą, blaivumą ir t. t. Tokiu pat būdu esą galima pagrįsti ir socializmą. „Maksimalaus galimybių išnaudojimo principas,— rašo Gžgorčykas,— yra taip pat socialistinių visuomenės reformų motyvavimo pagrindas. Jeigu kas nors turi kokių gėrybių, kurių pakankamai neišnaudoja arba naudoja savo prabangai, kai tuo pat metu aplinkui gausu žmonių, kuriems trūksta elementariausių dalykų, tuomet geresniu šių gėrybių teikiamų galimybių išnaudojimu galėtų būti įvedimas tokios visuomeninės struktūros, kurioje tos gėrybės būtų skirtos šiems didelio skaičiaus žmonių elementariems trūkumams patenkinti.“³⁹

Tokio pobūdžio teorijose socializmas laikomas visų pirma moralės principu. Jis iškeliamas kaip siektinas idealas nepriklausomai nuo visuomenės ekonominio išsivystymo lygio. Tiesa, tas pats Gžgorčykas sutinka, kad primityvioje visuomenėje neteisinga santvarka gali būti būtina. Tačiau iš to jis daro tiksliai tą išvadą, kad moralinis vertinimas turįs remtis tikrovės pažinimu.⁴⁰ Besąlyginės moralinės vertybės nuo to nesiliauja buvusios besąlyginės. Moralės teorija, kuri išeities tašku laiko individą, o ne visuomenę, nesuderinama su vystymosi idėja. Ji ieško moralinių vertybių, tinkančių visur ir visada. Ko vertos tokios rūšies moralės teorijos, savo metu nurodė Engelsas.⁴¹

Visi aukščiau minėti mėginimai pagrįsti moralės principus ir normas vykdomi, remiantis idealistine metodologija. Nors subjektyviai jais dažnai siekiama materialistinį istorijos supratimą ir mokslinio komunizmo teoriją „sustiprinti“ etika, objektyviai jie prieštarauja pačiai marksizmo dvasiai.

Su socialistine ideologija susijusi materialistinė visuomenės reiškinių aiškinimo metodologija remiasi tuo, kad dalykų eiga sąlygoja idėjų eigą.⁴² Ideologinių principų turinį sudaro gamybinių santykių pobūdis. Po visuomeniniais idealais, kad ir kokia nežemiška atrodytų jų kilmė, slypi ekonominio vystymosi poreikiai. Tai liečia ir moralę. Socialinė klasė ar visuomenė propaguoja tokią moralę, kuri atitinka jų materialinius interesus. Jei šis interesas nepastebimas, vadinasi, jis nėra visų interesas ir dėl to turi būti užmaskuotas.

Komunistinė moralė anaip tol nenutraukia ryšių su ekonominiu būtinumu; ji tiksliai įsisąmonina tą būtinumą, vadinasi, padaro jį visuomenės laisvai pasirenkamą dalyku. O tai reiškia, kad moraliniai idealai dabar tampa moksliskai pagrįsta visuomenės vystymosi gaire.

Prieštaravimai prieš tokį moralinių idealų „nužeminimą“ paprastai remiasi viena klaidinga prielaida. Būtent, numatoma galimybė, kad ekonominis būtinumas gali būti nepriimtinas žmonių moraliniam jausmui. Pavyzdžiui, pasak Fritzhando, mūsų moralinis jausmas sudreba prieš ekonominio būtinumo ir moralinės pareigos sutapatinimą.⁴³ Daroma išvada, kad moralinis tikslas turįs būti vertas nepriklausomai nuo ekonominio būtinumo, t. y. jis turi būti besąlygiškas. Į tai galima atsakyti: kol ekonominis būtinumas buvo prieš visuomenės daugumos materialinius interesus, vadinasi, ir prieš jos moralinį jausmą, tol jis negalėjo būti įsisąmonintas,

³⁸ Zr. *Andrzej Grzegorzcyk*, *Jeszcze o podstawach etyki naturalnej*, „*Studia filozoficzne*“, 1958, Nr. 6, s. 47.

³⁹ Ten pat, p. 52—53.

⁴⁰ Zr. ten pat, p. 53.

⁴¹ Zr. *K. Marksas ir F. Engelsas*, *Rinktiniai raštai*, t. II, Vilnius, 1950, p. 345.

⁴² Zr. *V. I. Leninas*, *Raštai*, t. I, Vilnius, 1950, p. 117.

⁴³ Zr. *Henryk Jankowski*, *cit. str.*, p. 264.

negalėjo būti jos moralinis tikslas. Kaip tik tada visuomenei, ypač engiamoms jos klasėms, buvo peršama „besąlygiškai verta“ moralė. Priešingai, mokslinė, marksistinė etika siekia, kad visuomenė įsisąmonintų savo ekonominių ir moralinių tikslų vienybę. Tai, kad visuomenės interesai čia sutampa su ekonominio vystymosi logika, yra objektyvus *tokios* moralės pagrindas, jos galimybė. Socializmas nėra vien mokslinė teorija, kurios tyrimo objektas yra ekonominis būtinumas. Jis kartu yra ir ekonominio vystymosi sąlygotas ideologinis principas. Tas faktas, kad mokslinis numatymas marksizme tampa visų ideologinių principų, vadinasi ir moralinių, pagrindu, reiškia, kad visuomenė ima sąmoningai taikyti socialinius dėsnius. Moralės atžvilgiu visuomeninių santykių valdymas nėra fikcija tik tiek, kiek moraliniai tikslai sutampa su ekonominiu būtinumu. Kito kelio stichinėms socialinėms jėgoms pajungti žmogaus labui nėra ir negali būti.

Komunizmas yra žmogaus išlaisvinimas tiek nuo gamtos, tiek nuo socialinių gaivališkų jėgų priklausomybės. „Komunizmas,— sakoma partijos Programoje,— vykdo istorinę misiją — išvaduoti visus žmones iš socialinės nelygybės, nuo visų engimo ir išnaudojimo formų, nuo karo baisių — ir įtvirtina žemėje *Taiką, Darbą, visų tautų Laisvę, Lygybę, Brolybę* ir *Laimę*“.⁴⁴ Būdamas aukščiausias žmonijos moralinis idealas, komunizmas yra savotiška „besąlygiška vertybė“. Tačiau socialistinės ideologijos požiūriu komunizmo kaip galutinio moralinio tikslo pripažinimas visai neprieštarauja moksliniam to tikslo pagrindimui. Čia neužmirštama, kad, pirma, komunizmą, kaip ir kiekvieną visuomeninę idėją, pagimdė tas pats ekonominis būtinumas tam tikroje savo vystymosi pakopoje, t. y. kad ši idėja, prieš tapdama visuomenės moraliniu tikslu, turi būti jos ekonominiu poreikiu ir kad, antra, reali komunizmo idealo galia, jo patraukiamasis poveikis priklauso visų pirma ne nuo jo paties vidinių savybių, o nuo to, kiek jis sutampa su visuomenės narių interesais, t. y. vėl išplaukia iš ekonominio visuomenės lygio. „Galima nubrėžti šviesiausias perspektyvas, numatyti didžiausius ekonominio vystymosi tempus, bet jeigu patys darbo žmonės nesupras reikalingumo pertvarkyti visuomenę, jeigu jie nebus materialiai suinteresuoti, tai numatytųjų planų nepavyks įgyvendinti“.⁴⁵

Marksistinės etikos moksliskumo pagrindą ir sudaro tai, kad ji moralinius principus nuosekliai grindžia ekonominiais visuomenės poreikiais. Visuomenei supratus tikrąjį moralinių principų turinį, iš esmės pasikeičia visas moralės pobūdis, jos socialinės funkcijos. Tapdami viena iš žmonių visuomeninių santykių tvarkymo priemonių, moraliniai priesakai liaujasi buvę žmogui svetima, jo interesus ir sugebėjimus slopinanti jėga. Žodžiu, nykstant visuomeninių santykių susvetimėjimui, nyksta ir žmogaus moralinių vaizdinių susvetimėjimas.

Moralės principų susvetimėjimo nykimas pasireiškia pirmiausia tuo, kad socialistinėje visuomenėje jau ne tik asmeninė žmogaus veikla, bet ir pats visuomeninių santykių turinys pradeda išplaukti iš individų valios apsisprendimo. Dėl to moralinius principus žmogus įsisąmonina kaip savo visuomeninės kūrybos vaisių. Tiems principams jis dabar priskiria tik tokią galią, kiek jie teisingai atspindi jo, kaip visuomeninio padaro, poreikius. Tuo pačiu ne tiktai teorijoje, bet ir praktinėje žmonių veikloje įsigali materializmas. Žmonės visuomeninės būties pertvarkymo procese mokosi moksliskai galvoti ir savarankiškai derinti savo poelgius su visos visuomenės interesais. Moralinis žmonių visuomeninių santykių normavimas išsivaduoja iš idealistinio (ypač religinio) galvojimo būdo, kuris yra žmogaus bejėgiškumo prieš stichines socialines jėgas padarinyš.

⁴⁴ Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programa, p. 5.

⁴⁵ N. Chruščiovas, Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Centro Komiteto ataskaita partijos XXII suvažiavimui, Vilnius, 1961, p. 90.

Mokslinės galvosenos įsigalėjimas moralės srityje panaikina dogmatinį moralinių normų pobūdį. Komunistinės moralės normų teisingumas matomas ne iš jų pačių, o iš tų socialinių sąlygų, kurias jos atspindi. Vadinasi, dabar nesiekama, kaip tai buvo daroma klasinėje-antagonistinėje visuomenėje, visą tikrovės įvairumą įsprausti į tam tikrą moralinių normų sistemą. Komunistinės moralės išėties taškas — tai realus visuomenės gyvenimas, kuris yra labai įvairus ir sudėtingas, pilnutinai neišsitenkęs bet kuriose taisyklėse. Dėl to komunistinė moralė neduoda recepto sudaryti sistemai rigoristinių normų, kurios leistų atsakyti į visus gyvenimo keliamus klausimus ir kuriomis galima būtų vadovautis nepriklausomai nuo bet kurių aplinkybių. Komunistinės moralės normos yra kūrybinio pobūdžio. Jos yra žmogaus veikimo vadovas, nes yra prasmingos tik tiek, kiek jų taikymą lydi visuomenės vystymosi tendencijų supratimas ir susidariusios padėties analizė. Tokia moralinių normų visuma dabartiniame tarybinės visuomenės vystymosi etape yra partijos mokslškai nustatytas ir Programoje užtvirtintas moralinis komunizmo statytojo kodeksas.

Moraliniam darbo žmonių auklėjimui, moralinio komunizmo statytojo kodekso propagavimui partija skiria labai didelį dėmesį. „Mūsų uždavinys yra tas,— nurodė N. Chruščiovas partijos XXII suvažiavime,— kad nauji doroviniai reikalavimai taptų vidinių visų tarybinių žmonių poreikiu.“⁴⁶ Šio uždavinio įgyvendinimas yra svarbus dviem požiūriais. Iš vienos pusės, buržuazinės moralės liekanų likvidavimas, moralinių visuomenės ryšių stiprinimas yra labai svarbi priemonė materialinei-techninei komunistinės visuomenės bazei sukurti. Iš kitos pusės, komunistinės moralės normų virtimas įpročiu neregėtai praturtina žmogaus gyvenimą, daro jį prasmingesnį.

Išsprendimas šio pastarojo uždavinio, kuris yra glaudžiai susijęs su pagrindiniu besiformuojančios visuomenės ypatumu — žmoguje slypinčių kūrybinių jėgų išlaisvinimu ir jų nukreipimu visos visuomenės labui,— yra būtina komunistinių gamybinių santykių pasekmė. Materialinį interesą paversdamas iš individo elgesio užmaskuoto motyvo kiekvienam suprantamu visuomeninės gamybos tikslu, komunizmas panaikina egoistinį to intereso pobūdį. Klasinėje-antagonistinėje visuomenėje sąlygojęs individų tarpusavio nesantaiką ir klasių kovą, materialinis interesas dabar tampa pagrindu visuomenės solidarumo, kurio pasireiškimo forma yra moralė. Tuos pačius su šaknimis išraunami praeities dorovinių ydų likučiai. Partijos Programoje įrašytas komunistinės visuomenės žmogaus moralinis tyrumas, kaip vienas iš visapusiškai ir harmoningai išsivysčiusios žmogaus asmenybės bruožų⁴⁷, yra ne vien moralinio auklėjimo uždavinys, bet ir mokslškai įrodytas faktas.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Filosofijos katedra

Įteikta
1962 m. birželio mėn.

⁴⁶ N. Chruščiovas, Apie Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programą, Vilnius, 1961, p. 80.

⁴⁷ Zr. Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programa, p. 96.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МОРАЛЬНЫХ ПРИНЦИПОВ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ИДЕОЛОГИИ

А. ЛОЗУРАЙТИС

Резюме

Статья представляет собой часть большей работы о социалистической идеологии. Моральное нормирование общественных отношений людей в переходный период от капитализма к коммунизму в статье рассматривается в свете тех законов, которые свойственны идеологическому процессу этого периода вообще.

В классово-антагонистическом обществе вследствие отчуждения общественных отношений идеологические воззрения людей извращают объективную действительность. Идеологические принципы в этом обществе скрывают экономическую основу эксплуатации и поэтому приобretaют видимость самостоятельности.

Из идеологического отражения область морального нормирования можно выделить лишь относительно. Специфика морали определяется двумя чертами. Во-первых, исполнение моральных норм связано с самоопределением воли индивида и, во-вторых, эти нормы в основном касаются личной стороны человеческого поведения. В процессе становления коммунистических общественных отношений сфера действия морали расширяется.

В статье раскрывается процесс формирования коммунистической морали и генезис ее принципов.

Материально-экономические предпосылки коммунистической морали возникают в недрах буржуазного общества. Они означают возможность ликвидации отчуждения общественных отношений и установления над ними человеческого контроля. Это требует научной идеологии, в том числе и научного обоснования моральных принципов. Последние сейчас определяются на основе научного исследования законов возникновения коммунистической общественно-экономической формации.

В коммунистической морали главное место занимает сформулированный В. И. Лениным критерий нравственности, который подчиняет моральное нормирование задачам построения нового общества. Из ленинского определения нравственности также следует единство цели и средств.

Качественно новый характер коммунистической морали, по сравнению с моралью классового-антагонистического общества, определяется прежде всего научной методологией обоснования ее принципов. Усвоение этой методологии имеет большое значение в деле морального воспитания трудящихся. Борьба за чистоту научных основ коммунистической морали — важная часть идеологической работы, проводимой партией.

В статье дается критика ревизионистских извращений научных основ социалистической идеологии в области морали.